

Νεοελληνική ετυμολογία: νέα δεδομένα και ετυμολογική αναθεώρηση λεξιλογίου της Νεοελληνικής Κοινής

Γεωργία Κατσούδα & Μαγδαληνή Κωνσταντινίδου

KENΔI-ΙΛNE Ακαδημία Αθηνών

katsouda@academyofathens.gr, mkonstantinidou@academyofathens.gr

Abstract

This article discusses the results of our etymological research based on the fundamental principle of the Historical Dictionary of Modern Greek (ILNE), according to which correct etymology can only be achieved through total examination and comparison of both available sources and dialectal data (see principles in the New Manual of Regulations of ILNE). We present fresh etymological data and new etymological proposals for words of Standard Modern Greek vocabulary, such as ξυρίζει-ξουρίζει (ο αέρας) 'for cold air, it blows', κοκό 'egg, dessert', πατσαβούρα 'rag', ρέντα 'a run of success, luck', ξενοκοιτάζω 'I seek for extramarital relations'.

Keywords: etymology, lexical borrowing, problematic-straightforward etymology.

1 Εισαγωγή – Δομή εργασίας

Η ετυμολογία αποτελεί έναν κλάδο της γλωσσολογίας που αναμφίβολα στηρίζεται σε στέρεες επιστημονικές αρχές και αυστηρή μεθοδολογία. Στην Ελλάδα η ετυμολογική επιστήμη παρέμενε για δεκαετίες στάσιμη, λόγω, κυρίως, του μειωμένου ερευνητικού ενδιαφέροντος για κλάδους συνυφασμένους με την ετυμολογία, όπως είναι η ελληνική ιστορική γλωσσολογία και η διαλεκτολογία.

Τα τελευταία, ωστόσο, χρόνια πληθαίνουν οι προσπάθειες για αναζωπύρωση του επιστημονικού ενδιαφέροντος στον χώρο της ετυμολογικής έρευνας τόσο της αρχαίας όσο και της μεσαιωνικής και της νέας Ελληνικής. Σημαντικό σταθμό για την ιστορική λεξικογραφία και την ετυμολογική έρευνα στις μέρες μας αποτέλεσε η έκδοση του 6^{ου} τόμου του *Ιστορικού Λεξικού της Νέας Ελληνικής* της Ακαδημίας Αθηνών (ΙΛNE). Στον τόμο αυτό η πραγμάτευση της ετυμολογίας ακολουθεί ένα σαφές θεωρητικό πλαίσιο και αυστηρές μεθοδολογικές αρχές, ρητά διατυπωμένες στον *Νέο Κανονισμό Συντάξεως* του ΙΛNE (βλ. Μανωλέσσου 2012, Μανωλέσσου και Κατσούδα υπό έκδ.).

Μέσα στο ίδιο κλίμα η πρόσφατη σχετική αρθρογραφία έρχεται να αναθεωρήσει την ετυμολογική πληροφορία, όπως αυτή αποτυπώνεται σε δόκιμα λεξικά της Νεοελληνικής Κοινής (NEK). Νέες ετυμολογήσεις προτείνονται για αρκετές λέξεις του κοινού νεοελληνικού λεξιλογίου, όπως *κόντζα* < μσν. *κόζα* 'γοφός' (Τζιτζιλής 2017: 36), *λάτζα* < τουρκ. διαλεκτ. *lanca* < περσ. *leğençe*, *laganča* < περσ. *leğen* < αρχ. *λεκάνη* (Κατσούδα υπό έκδ.), *ντιγκιντάγκας* < τουρκ. αργκ. *digin* 'ομοφυλόφιλος' < αρμεν. *digin* 'κυρία του σπιτιού' (Κατσούδα 2017: 361-62 και Κατσούδα υπό έκδ.), *νταρντάνα* < βεν. *tartana*, *dandana* '1. είδος πλοίου 2. εύσωμη γυναίκα' (Κατσούδα και Κωνσταντινίδου 2019: 238-39).

Επισημαίνεται, μάλιστα, ότι ένα σημαντικό πεδίο για ετυμολογική αναθεώρηση αποτελούν τα μεταφραστικά δάνεια. Ο 6^{ος} και ο υπό προετοιμασία 7^{ος} τόμος του ΙΛNE καταδεικνύουν ότι πολλές λέξεις, που παραδοσιακά θεωρούνταν ως μεταφραστικά δάνεια από ευρωπαϊκές γλώσσες, ανάγονται τελικά σε παλαιότερες φάσεις της ελληνικής γλώσσας, π.χ. *δεντερόλεπτο*, *διαζεγμένος*, *διακόσμηση*,

διαταραχή κ.ά. (βλ. και Μανωλέσσου 2016: 245, Μανωλέσσου και Κατσούδα υπό έκδ.).

Ακολουθώντας, αφού παρουσιάσουμε τις βασικές ετυμολογικές αρχές του ΙΑΝΕ, που αποτελούν μεθοδολογικό πυλώνα και της δικής μας έρευνας, θα παραθέσουμε νέα δεδομένα, υπό το φως των οποίων κρατούσες ετυμολογικές προτάσεις για λέξεις του νεοελληνικού κοινού λεξιλογίου θα τεθούν υπό αμφισβήτηση. Οι ετυμολογήσεις που θα προταθούν πλαισιώνουν τη θεωρητική συζήτηση αναφορικά με τη μεθοδολογία και τα εφαρμοζόμενα κριτήρια της νεοελληνικής ετυμολογίας.

2 Επιστημονικές αρχές και μεθοδολογία

Οι επιστημονικές αρχές του ΙΑΝΕ για την ετυμολογική έρευνα, τις οποίες κι εμείς υιοθετούμε και εφαρμόζουμε, περιέχονται στα άρθρα 79-94 του *Νέου Κανονισμού Συντάξεως* του ΙΑΝΕ (NK 2012: 39-44) και είναι συνοπτικά οι ακόλουθες:

1. Πριν από την ετυμολόγηση απαιτείται εξαντλητική έρευνα όλων των πηγών, πρωτογενών και των δευτερογενών, προς συλλογή τεκμηρίων.

2. Απαιτείται ενδελεχής έλεγχος της λεξικογραφικής παραγωγής, η οποία αφορά όχι μόνο την ελληνική γλώσσα, αλλά και όλες εκείνες τις γλώσσες που διαχρονικά αποτέλεσαν σημαντικότερες πηγές δανεισμού της Ελληνικής: Ιταλική (και Βενετική), Τουρκική, Βουλγαρική, Αλβανική κτλ.

3. Απαιτείται παράθεση όλων των ετυμολογικών προτάσεων, χωρίς απόκρυψη της πατρότητας αυτών (βλ. και Τζιτζιλής 2017: 39), ειδικά για τις δυσετυμολόγητες λέξεις.

4. Απαιτείται τεκμηρίωση της πρώτης μαρτυρίας κάθε λέξης, τύπου ή σημασίας με ελεγμένα παραθέματα, ώστε ο ερευνητής να μπορεί να ανακτήσει, να επιβεβαιώσει ή και να απορρίψει μια ετυμολόγηση.

5. Όλα τα δεδομένα από τις πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές πρέπει να συνεξετάζονται και να μελετώνται συγκριτικά με το υλικό που προέρχεται από τις νεοελληνικές διαλεκτικές ποικιλίες, ώστε να αξιοποιείται η πολύτιμη φωνολογική και μορφολογική πολυτυπία και πολυσημία που προσφέρεται απ' αυτές (βλ. και Κατσούδα υπό έκδ.). Η ερευνητική αυτή αρχή αποτελεί τον βασικότερο άξονα για την ορθότερη δυνατή προσέγγιση του ετυμολογικού προγόνου μιας λέξης.

3 Νέα δεδομένα και νέες ετυμολογικές προτάσεις

3.1 Ξυρίζει-ζουρίζει (το κρύο)

Πολύτιμη για την αναζήτηση του ετύμου μιας λέξης του κοινού λεξιλογίου αποδεικνύεται η συνεξέταση αυτής με τις οικογένειες ομόρριζων ή συνώνυμων λέξεων. Αυτές επιτρέπουν να δημιουργηθεί το κατάλληλο τυπολογικό και σημασιολογικό πλέγμα, το οποίο μπορεί να οδηγήσει την ετυμολογική έρευνα στη σωστή κατεύθυνση (Κατσούδα υπό έκδ.).

Ενδεικτική σχετικά είναι η περίπτωση του τριτοπρόσωπου ρήματος *ξυρίζει* 'φυσάει και κάνει διαπεραστικό κρύο' με συνηθέστερα υποκείμενά του τα ουσιαστικά *άερας, άνεμος, βοριάς, κρύο*. Συνηθίζουμε, μάλιστα, να χρησιμοποιούμε και τον παράλληλο τύπο *ζουρίζει*, που καταγράφεται στη λεξικογραφική παραγωγή του 20^{ου} αιώνα, βλ. Λεξ. Πρωίας (1933), Δημητράκος (1936-1950), ΛΚΝ κ.ά.

Εκ πρώτης όψεως, φαίνεται πειστικότερη η σύνδεση της σημασίας-χρήσης ‘φυσάει και κάνει διαπεραστικό κρύο’ με το ρήμα *ζυρίζω* ‘κόβω (γένια) σύρριζα με ξυράφι’, που διαθέτει ήδη από τα μεσαιωνικά χρόνια και παράλληλο τύπο *ξουρίζω* (Κριαράς 1968-: λ. *ζυρίζω*). Το δριμύ κρύο «κόβει σα λεπίδα» και, όπως χαρακτηριστικά σημειώνει το ΛΝΕΓ, «με μικρές ψυχρές ριπές» το ψύχος τρυπά «μέχρι το κόκκαλο».

Ωστόσο, αυτή η σημασία-χρήση απουσιάζει τόσο από το λεξικό του Ηπίτη (1908), που εντυπωσιάζει για τη λεπτομερή καταγραφή σημασιών και την παράθεση ακόμη και τύπων διαλεκτικών, όσο και από τη λεξικογραφία του 19^{ου} αιώνα. Ερμηνεύοντας το γεγονός, θα μπορούσε βέβαια να ισχυριστεί κανείς ότι η εν λόγω σημασία-χρήση αποτελεί νεότερη σημασιολογική εξέλιξη. Παρά ταύτα, η προαναφερόμενη λεξικογραφική απουσία της συγκεκριμένης σημασίας-χρήσης του τριτοπρόσωπου *ζυρίζει*, *ξουρίζει*, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι απαραίτητη συνθήκη για να χρησιμοποιηθεί το συγκεκριμένο ρήμα με τη σημασία αυτή είναι να *φυσά δυνατός και ψυχρός άνεμος*, μας παρακίνησε να επανεξετάσουμε τα δεδομένα.

Βάσει της μελέτης των παλαιότερων πρωτογενών πηγών, θεωρούμε ότι ετυμολογικός πρόγονος του *ζυρίζω*, *ξουρίζω* ‘για κρύο, διαπερνά’ είναι το αρχ. *ἐξορίζω* που διαθέτει και τους νεότερους τύπους *’ζορίζω* και *’ζουρίζω* αλλά και τη νεότερη σημασία ‘για άνεμο, παρασύρω’ (Κριαράς 1968-: λ. *ἐξορίζω*), βλ. παράδειγμα (1):

(1) «Ἐπαίρνει καὶ ἐξορίζει τον στό πέλαγος ἀπέσω» *Ιμπ.* 559

Το ρήμα δηλ. *ἐξορίζω* επέκτεινε τη σημασία του από ‘στέλνω στην εξορία’ στη σημασία ‘εξωθώ, στέλνω μακριά’ (πβ. για τη σημ. *Σούδα* Ε1852 «ἐξώστης ἄνεμος: ὁ τραχύς»). Αρκετές νεοελληνικές διαλεκτικές ποικιλίες διασώζουν το ρήμα *ἐξορίζω* με τη σημασία αυτή (βλ. 2α-2γ):

(2α) <i>’ζορίντζει τον ο πουνέντης</i>	Αστυπάλαια
(2β) <i>Μας ἐξόρισε ο μαϊστρος</i>	Μήλος
(2γ) <i>Του τα ’ζόρισ’ ο βοριάς (τα καράβια)</i>	Νεάπολη Λακωνίας

Επιπλέον, πρέπει να σημειώσουμε ότι το λεξικό Ηπίτη (1908), το οποίο, όπως προείπαμε, είναι το μοναδικό λεξικογραφικό έργο του 20^{ου} αι. που δεν περιλαμβάνει στις σημασίες του *ζυρίζω* την υπό συζήτηση σημασία, προσθέτει στο λήμμα *ἐξορίζω* και τον ναυτικό όρο *’ζορίζομαι* «ἐξωθοῦμαι ὑπὸ ἀνέμου (ἐπὶ πλοίου)».

Ενισχυτικό στοιχείο για τη νέα ετυμολογική μας πρόταση αποτελεί και το γεγονός ότι μαρτυρείται ομόρριζο και συνώνυμο διαλεκτικό ρήμα *ἐξοριάζω* ‘για άνεμο, παρασύρω’. Τούτο προέρχεται από το μεσν. *ἐξοριάζω* ‘εξορίζω’, το οποίο υπέστη την ίδια ακριβώς σημασιολογική μεταβολή με το αρχ. *ἐξορίζω*¹ (βλ. 3α-3δ):

(3α) <i>Θα προυλάβ’ αέρας κι θα μας ’ζουριάς’ κατά του πέλαγου</i>	Χαλκίδα-Εύβοια
(3β) <i>Μας εξούριασε ο τσαιρός από τη Θεοτόκο στο Λυδί</i>	Άνδρος
(3γ) <i>Το καράβι το ’ζουριάζει ο αέρας</i>	Πάνορμος-Προποντίδα

¹ Πβ. «Ἐσυρεν ἄνεμος πολὺς, στό πέλαος με ἐξοριάζει» *Ιμπ.* 801.

Το ρήμα, υπό τύπο *΄ζουριάζου*, απαντά και στο ιδίωμα της Σκύρου με σημασία *΄παγώνω από το κρύο΄*.

Βασισμένες στη μελέτη των πρωτογενών πηγών αλλά και στη συγκριτική εξέταση του υπό έρευνα ρηματικού τύπου με άλλους συγγενείς του, υποστηρίζουμε ότι το τριτοπρόσωπο ρήμα *ζουρίζει* *΄φυσάει, και κάνει διαπεραστικό κρύο΄* προέρχεται από το αρχ. ρ. *ἐξορίζω*, το οποίο κατά τους νεότερους χρόνους απέκτησε και μορφή *΄ζουρίζω* και σημασία *΄για άνεμο, παρασύρω΄*. Λόγω ομοηχίας του *΄ζουρίζει* *΄για άνεμο, παρασέρνει* και του *ζουρίζει* *΄για γένια, ξυρίζει, κόβει σύρριζα*, προκλήθηκε σύγχυση, με αποτέλεσμα το *ζυρίζω* να αποκτήσει παρετυμολογικώς και αυτή τη σημασία.

3.2 Το κοκό

Η ετυμολόγηση ακόμη και της απλούστερης φαινομενικά λέξης απαιτεί διαχρονική και διατοπική έρευνα, τεκμηρίωση μέσω των πηγών, καθώς και μελέτη της λεξικογραφικής παραγωγής των συνήθων δανειοδοτριών γλωσσών.

Ενδεικτική είναι σχετικά η λέξη *κοκό*, που απαντά με τις κυριολεκτικές σημασίες *΄αβγό* και *΄γλυκό* και τη μεταφορική *΄ερωτική συνεύρεση*. Νεοελληνικά λεξικά (ΛΝΕΓ, ΧΛΝΓ) ετυμολογούν τη λέξη από το γαλλ. *coco* *΄παιδική λέξη για το αβγό* (<γαλλ. *cot cot* *΄φωνή της κότας κατά την ωστοκία*), ενώ άλλα τη θεωρούν ηχομιμητική (ΛΚΝ). Η αναγωγή σε γαλλική λέξη-πρόγονο εκ πρώτης όψεως πείθει, καθώς φαίνεται να πληρούνται φωνολογικά και σημασιολογικά κριτήρια. Περαιτέρω όμως εξέταση της λέξης διατοπικά και λεξικογραφικά αποκαλύπτει στοιχεία που θέτουν υπό αμφισβήτηση την αναγωγή της στο γαλλ. *coco*:

α) Η λέξη με τη σημασία *΄αβγό* ή *΄γλυκό, φρούτο* μαρτυρείται σε πολλές νεοελληνικές διαλέκτους και ιδιώματα (στην Καππαδοκική, βλ. Αρχέλαος 1899: 245 και στην Ποντιακή υπό τον τύπο *κουκού*, βλ. Παπαδόπουλος 1958-1961: λ. *κουκού*). Συνήθως απαντά υπό τον οξύτονο τύπο *κοκό*, εμφανίζεται όμως και με παροξύτονο τύπο *κόκο*.

β) Η λέξη *κοκό* καταγράφεται λεξικογραφικώς στις αρχές του 17^{ου} αιώνα. Συγκεκριμένα, εντοπίσαμε τη λέξη *κοκό* στον Germano (1622: λ. *pappa di bambini*): «*pappa di bambini. πάππα, κοκό, τό. che significa l'ouo [= που σημαίνει το αβγό]*». Έναν αιώνα αργότερα, η λέξη με πιο διευρυμένη σημασία *΄κρέμα ως βρεφική τροφή* λημματογραφείται από τον Σομαβέρα (1709): «*Κοκό, τό, κουρκούτης, ό, πάππα, τό. pappa de' bambini, polenta, polta, poltiglia*».

γ) Σύμφωνα με γαλλικά λεξικά, το γαλλικό *coco* *΄παιδική λέξη για το αβγό* πρωτοεμφανίζεται στα μέσα του 19^{ου} αι. (1863)².

Δεδομένου ότι η ελληνική λέξη απαντά στις νεοελληνικές ποικιλίες υπό έναν οξύτονο και έναν παροξύτονο τύπο και μαρτυρείται χρονικά νωρίτερα από την αντίστοιχη λέξη της υποτιθέμενης δανείστριας γλώσσας, θεωρούμε αβάσιμη την πρόταση των ΛΝΕΓ και ΧΛΝΓ για αναγωγή της λέξης *κοκό* στην αντίστοιχη γαλλική.

Αντιθέτως, θεωρούμε ότι η λέξη συνδέεται ετυμολογικώς με τη βενετική λέξη *coco* και *cocò* *΄αβγό*, βλ. Boerio (1856 [1829]: λ. *coco*), πβ. και ιταλ. *cocco*, μαρτυρημένο με τη σημασία *΄αβγό* ήδη από το 1528 (DEI: λ. *cocco*, βλ. και

² <https://www.cnrtl.fr/definition/coco//1>.

Cortelazzo και Cortelazzo 2004, πβ. και Πολίτης 1899-1902: Δ', 251). Δεν αποκλείεται, βέβαια, και η περίπτωση παράλληλης εξέλιξης μιας ηχομιμητικής λέξης από τη φωνή της όρνιθας και στις δύο γλώσσες (πβ. μεταγν. *κακκάζω* 'για φραγκόκοτα, κακαρίζω' ή αρχ. *κόκκυ* 'κούκου' ή αρχ. *κοκκύζω* 'για κούκκο ή πετεινό, κράζω').

Συνεπώς, η ηχομιμητική λέξη για την απόδοση της φωνής της κότας χρησιμοποιήθηκε συνεκδοχικώς ως παιδική λέξη για το 'αβγό', το οποίο αποτελεί βασική παιδική τροφή και συχνότατα προσφέρεται χτυπητό μαζί με ψωμί σαν κρέμα ή με την ανάμιξη αλεσμένων δημητριακών – άλλωστε διαλεκτικώς μαρτυρείται λέξη *αβγούλα*, που εκτός των άλλων σημαίνει και 'φαγητό για τα βρέφη, παρασκευαζόμενο συνήθως από αβγά' (ΙΑΝΕ: λ. *άβγούλλα*). Η λέξη στο νηπιακό λεξιλόγιο μπορεί να χρησιμοποιήθηκε κατόπιν γενικότερα για κάθε τροφή, και δη ευχάριστη, που προσφερόταν στα παιδιά ως κέρασμα (συνήθως ξηροί καρποί, φρούτα ή ζαχαρωτά). Μην ξεχνάμε άλλωστε ότι παλαιότερα (αλλά και σήμερα) ένα γλύκισμα για τα παιδιά ήταν το χτυπητό αβγό με ζάχαρη (γνωστό και ως *ντεκότο*). Έτσι, η λέξη από τη σημασία 'αβγό' απέκτησε και τη σημασία 'γλυκό', από την οποία φαίνεται ότι προέκυψε μεταφορικώς και η σημασία 'ερωτική συνεύρεση'.

Δυνατή αλλά λιγότερο πιθανή η ετυμολογική σύνδεση της λέξης *κοκό* 'γλυκό, φρούτο' με την αρχ. λέξη *κόκκος* (βλ. Maidhof 1931: 24 κ.εξ.), η οποία θα απαιτούσε τη διάσπαση των παραπάνω τύπων σε δύο ομόηχα λήμματα (*κοκό* 'αβγό' και *κοκκό* 'γλυκό, φρούτο').

3.3 Η πατσαβούρα

Κατά την ετυμολόγηση μιας λέξης η μελέτη των λεξικογραφικών πηγών τόσο της Ελληνικής όσο και των συνήθων δανειοδοτριών γλωσσών, σε περίπτωση λεξιλογικού δανείου, κρίνεται επιβεβλημένη. Και τούτο γιατί τα λεξικά δεν λειτουργούν ως απλοί ενδείκτες χρονολόγησης της πρώτης εμφάνισης μιας λέξης αλλά και ως τεκμήρια, που μπορούν να θέσουν υπό αμφισβήτηση μια επικρατούσα ετυμολογική πρόταση. Χαρακτηριστική είναι σχετικά η περίπτωση της λέξης *πατσαβούρα*.

Σύμφωνα με τα λεξικά της ΝΕΚ, τα οποία υιοθετούν την ετυμολογία Pernot (1907: 473), η λέξη *πατσαβούρα* 'παλιό, φθαρμένο πανί-ύφασμα για καθάρισμα βρόμικου πράγματος, κουρέλι' ή 'ανήθικη γυναίκα' είναι βενετικής προέλευσης. Οντως, εντοπίσαμε βενετικούς τύπους *spazzadóra* (Alessio 1957: λ. *spazza-*), *spazzadùra*, *spazzaura* (Boerio 1856), με σημασίες 'σκουπίδι, βρομιά' ή 'σάρωθρο-σκούπα', και μτφ. 'ουρά σε μακρύ φόρεμα'. Η παραπάνω ετυμολόγηση μοιάζει πειστική. Ωστόσο, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι ο υποτιθέμενος βενετικός ετυμολογικός πρόγονος δεν μοιάζει με την ελληνική λέξη. Ο έλεγχος των νεοελληνικών διαλεκτικών δεδομένων δεν έφερε στο φως κανέναν τύπο από /sp/. Διαλεκτικώς η λέξη απαντά στη Νέα Ελληνική υπό τους τύπους *πατσαούρα* (Επτάνησα, Νησιά Αιγαίου), *πατσαγούρα* (Ηλεία), *πασαούρα* (Βιθυνία), *πατσάβρα* (Κρήτη) κ.ά. (Αρχείο ΙΑΝΕ, Γεωργακάς 1940). Άπαντες οι τύποι έχουν τη σημασία 'πανί καθαρισμού, κουρέλι'. Αντίθετα, οι βενετικές σημασίες 'σκουπίδι' και 'σάρωθρο' δεν εντοπίστηκαν.

Με αφορμή το γεγονός ότι ο νεοελληνικός διαλεκτικός τύπος *πατσάβρα* (Κρήτη) ανάγεται στο τουρκ. *paçavra* 'κουρέλι' (βλ. ενδεικτικώς Ronzevalle 1912: 57), ερευνήσαμε ως ενδεχόμενη πηγή δανειοδότησης και την Τουρκική, με τα ακόλουθα αποτελέσματα:

α) Η λ. απαντά και στην κοινή Τουρκική ως *paçavra* αλλά και σε τουρκικές διαλέκτους, ακόμη και της Ανατολικής και Κεντρικής Ασίας (π.χ. υπό τύπο *baçavura* στο Καπίκιοϊ Τραπεζούντας ή υπό τύπο *parçā-purat* στα ουιγουρικά Τουρκικά).

β) Σημασιολογικώς, οι ελληνικοί τύποι, όπως και οι τουρκικοί αλλά και οι βαλκανικοί – πβ. ενδεικτικώς *paceaúră* (Ρουμανική), *paçavure*, *paçavurja* (Αλβανική) ή *paçanër*, *paçavra* (Αλβανική-Γκεκική, Newark 1999: 602), *pačaura* (Σερβοκροατική, Ciogănescu 1958-1966: λ. *paceaúră*) – έχουν τις σημασίες ‘ξεσκονόπανο’ και μτφ. ‘παλιογυναίκα’. Παράλληλα, Ελληνική και Τουρκική έχουν κοινές και κάποιες άλλες σημασίες σε επίπεδο διαλέκτων, όπως *πατσαβούρα* ‘γρίπη’ (Αρναία Χαλκιδικής), που απαντά και στην Τουρκική ως *paçavra hastalığı* ‘η ασθένεια της γρίπης’. Όμως αυτές οι σημασίες φαίνεται ότι δεν είναι οι μόνες κοινές σε Ελληνική και Τουρκική. Η *πατσαβούρα* (και *πατσαούρα*), όπως αποδεικνύει η λεξικογραφία του 19^{ου} αι., είχε και τη σημασία ‘στουπί για όπλο’ (Ζαλίκογλου 1823: λ. *bourre*, Βυζάντιος 1835, Legrand 1882, Ηπίτης 1908). Ανάλογη σημασία διαθέτει και η τουρκική *paçavra* ‘πολεμική εμπρηστική ύλη’ (Redhouse 1890: 431).

γ) Η τουρκική λέξη *paçavra* έχει ετυμολογηθεί πολλαπλώς. Θεωρείται περσικής προέλευσης (پاچه *pāça* ‘πόδι’ + ابر *abra* ‘ύφασμα’)³ ή ανάγεται στο παλαιό τουρκικό **pā-çöbre* (<περσ. *pā* ‘πόδι’ + *çöbre*, *çöbre* ‘παλιό ύφασμα’, Nişanyan 2002-2015: λ. *paçavra*) ή ετυμολογείται από την Ελληνική (TBKS 2015, Tietze 2018: λ. *paçavra*).

Από όσα παραθέσαμε μέχρι στιγμής γίνεται φανερό η στενότερη σχέση της ελληνικής *πατσαβούρας* με την τουρκική *paçavra* τόσο σε επίπεδο φωνητικής όσο και σε επίπεδο σημασιολογίας. Όπως μάλιστα σημειώσαμε, η τουρκική λέξη ενδέχεται να είναι προϊόν δανεισμού από την Ελληνική. Η αναζήτηση, ωστόσο, της πρώτης μαρτυρίας των λέξεων αποκαλύπτει ότι ο τουρκικός τύπος προηγείται του ελληνικού. Η λέξη απαντά στην Τουρκική ήδη από το 1600, ενώ καταγράφεται και στον Θησαυρό του Meninski (1680-1687), βλ. Nişanyan (2002-2015: λ. *paçavra*). Αντίθετα, στην Ελληνική η λέξη υπό τους τύπους *πατζαβούρα* και *πατζαούρα* απαντά στα τέλη του 18^{ου} αι. (Λεξ. Βεντότη 1790: λ. *bourre*, *levette*, *torchon*)⁴.

Συμπερασματικώς, σε επίπεδο χρονολογικών ενδεικτών και σημασιολογίας, φαίνεται ότι η *πατσαβούρα* συνδέεται ετυμολογικώς με τους περσοτουρκικούς τύπους ενώ με τη βεν. *spazzadùra* απλώς μοιάζει φωνητικώς.

3.4 Η ρέντα

Η ετυμολογική έρευνα για λέξεις του κοινού νεοελληνικού λεξιλογίου καθίσταται δυσχερής, όταν μια λέξη απαντά σε συγκεκριμένη φρασεολογία, ή όταν δεν διαθέτουμε γι’ αυτήν φωνολογική, μορφολογική και σημασιολογική ποικιλία (Κατσούδα υπό έκδ.). Μια τέτοια περίπτωση συνιστά η νεοελληνική *ρέντα*, που απαντά κατεξοχήν στη φράση *έχω (μεγάλη) ρέντα*. Άπαντα τα δόκιμα νεοελληνικά λεξικά (ΛΚΝ, ΛΝΕΓ, ΛΚΝΓ) ετυμολογούν τη λέξη από τη μεσν. *ρέντα* ‘εισόδημα’, η οποία με τη σειρά της ανάγεται στο γαλλ. *rente* ‘εισόδημα’ (Κριαράς 1968-: λ. *ρέντα* II).

Εκ πρώτης όψεως η ετυμολογία ικανοποιεί το φωνητικό και το σημασιολογικό κριτήριο. Η νεοελληνική *ρέντα* σημαίνει ‘έννοια της τύχης’ και επομένως, σύμφωνα με τις μέχρι τώρα ετυμολογικές προτάσεις, συνδέεται έστω και χαλαρά με τη σημασία ‘εισόδημα’ της προκρινόμενης δανειστρίας γλώσσας.

³ <http://www.etimolojiturkce.com/kelime/paçavra>.

⁴ Στο λεξικό Pianzola (1789) στο λήμμα *spazzatura* ως όρισμα δίνεται η ελληνική λέξη ‘skupidhia’ με λατινικούς χαρακτήρες.

Ο ετυμολόγος όμως συχνά αμφισβητεί και όσα φαίνονται προφανή. Εν προκειμένω προβληματιστήκαμε σχετικά με το εάν η πρώτη σημασία της λέξης *ρέντα* είναι ‘εύνοια της τύχης’, ειδικά όταν λέμε σε κάποιον που κάνει επιτυχημένα-εύστοχα σχόλια *Απόψε έχεις ρέντα!* Εδώ η *ρέντα* σημαίνει ότι γίνονται εύστοχες παρατηρήσεις ‘η μια μετά την άλλη, σε σειρά, επαναλαμβανόμενα, χωρίς διακοπή’. Από την άλλη, σε διαλεκτικό επίπεδο η *ρέντα* εμφανίζει και τη σημασία ‘φόρα’ (βλ. 4):

(4) *Παίρνει ρέντες* (παίρνει φόρα) Κερί-Ζάκυνθος,
βλ. Κοροσίδου-Καρρά (2003: 235)

Συνοπλογίζοντας τα παραπάνω θεωρούμε ότι κυριολεκτικώς η νεοελληνική *ρέντα* σημαίνει ‘απρόσκοπτη ακολουθία πραγμάτων, κεκτημένη ταχύτητα, φόρα’. Η λέξη συνδέεται με την αλβ. λ. *rend* ‘τρέχω/τρέξιμο’, που ετυμολογείται από την ελληνική διαλεκτική *αρέντα* (βλ. Topalli (2017: λ. *rend* 2). Η διαλεκτική *αρέντα* και *ρέντα* ‘τρέξιμο, αγώνας δρόμου’ (Ηπειρος, Ιόνια Νησιά, βλ. Αρχείο ΙΛΝΕ) προέρχεται από μια μεσαιωνική *ρέντα* (βλ. Κριαράς 1968-: λ. *ρέντα* I), ομόηχη της επίσης μεσαιωνικής λ. *ρέντα* ‘εισόδημα’, η οποία είχε τις σημασίες ‘χώρος για ιππικούς αγώνες ή και παιχνίδια, αγωνίσματα που γίνονταν σε αυτόν’, καθώς και ‘ταχύτητα, ορμή (αλόγου)’⁵.

Αρα, η νεοελληνική κοινή *ρέντα* θα πρέπει να συνδεθεί με τη μεσαιωνική *ρέντα* ‘ταχύτητα, ορμή’ και όχι με την ομόηχη της επίσης μεσαιωνική *ρέντα* ‘εισόδημα’.

3.5 Ξενοκοιτάζω

Σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση του Τζιτζιλί (2017: 36-38) οι λέξεις, από άποψη ετυμολογικής διερεύνησης, διακρίνονται σε ευετυμολόγητες και δυσετυμολόγητες. Στις πρώτες ανήκουν σύνθετες ή παράγωγες λέξεις με διαφανή δομικά στοιχεία. Η ετυμολόγηση, ωστόσο, ακόμη και αυτής της κατηγορίας των λέξεων απαιτεί σταθερά την προσοχή μας, καθώς μπορεί να ενέχει προβλήματα. Είναι ενδεικτικό ότι στα λεξικά της ΝΕΚ η ετυμολογική πληροφορία που αφορά ευετυμολόγητες λέξεις, ενίοτε αποδεικνύεται ελλιπής ή και παραπλανητική.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το νεοελληνικό ρήμα *ξενοκοιτάζω*, *ξενοκοιτώ* ‘επιθυμώ εξωσυζυγικές σχέσεις’, το οποίο προέρχεται από το α’ συνθετικό *ξενο-* και το ρ. *κοιτάζω* (ΛΚΝ). Το ΛΝΕΓ και το ΧΛΝΓ δεν ετυμολογούν τη λέξη, πιθανόν επειδή τη θεωρούν διαφανή. Ο αναγνώστης με αυτές τις πληροφορίες θεωρεί ότι το β’ συνθετικό είναι το ρ. *κοιτάζω* με την κοινή σημασία ‘βλέπω’.

Ωστόσο, σε πολλές νεοελληνικές διαλέκτους συναντούμε το ρήμα *ξενοκοιτάζω* με τη σημασία ‘για όρνιθα, κοιμάμαι σε ξένο ορνιθώνα’ (Αστυπάλαια, Θήρα, Ίμβρος, Κρήτη, Κύθνος, Κως, Λήμνος, Μήλος, Σκύρος κ.α.), βλ. (5)-(6), ενώ σε άλλες διαλέκτους συναντούμε με την ίδια σημασία και το ρήμα *ξενοκοιτιάζω* (Στρόπωνες και Ψαχνά Εύβοιας, Κολάκα Φθιώτιδας κ.α.), π.χ.

(5) *Ξενοκοιτούσιν οι πούλ-λες μου* Κως

(6) *Απόψε ο πετ’νές δεν είναι στο κ’μάσι. Θα ξενοτσούταζε* Σκύρος

Η χρήση του ρήματος επεκτάθηκε, περιπαικτικώς, και για [+έμψυχο/+ανθρώπινο], ενώ ακολούθως το ρήμα απέκτησε τη σαφή σημασία ‘κοιμάμαι σε ξένο κρεβάτι’, και κατ’ επέκταση ‘μοιχεύω’ (Αστυπάλαια, Κάλυμνος,

⁵ Πβ. «Ἐθαύμασε διὰ τὴν μεγάλη ρέντα τοῦ ἀλόγου» Διήγ. Αλ. V 31.

Κρήτη, Μεγίστη, Χίος). Σε διαλεκτικό επίπεδο μαρτυρείται επίσης ουσιαστικό *ξενοκοίτης* ‘μοιχός’ (Αθήνα, Κρήνη Ιωνίας, Μέγαρο).

Αυτή η σημασία αποτυπώνεται και στη λεξικογραφική παραγωγή του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα Έτσι, στα λεξικά των Περίδη (1854) και Brighenti (1912), το ρήμα *ξενοκοιτάζω* δίνεται ως συνώνυμο στο λήμμα *ξενοκοιμάμαι*.

Απ’ όσα παραθέσαμε, γίνεται σαφές ότι το β’ συνθετικό της ευετυμολόγητης λέξης *ξενοκοιτάζω* δεν είναι το κοινό ρ. *κοιτάζω* ‘βλέπω’ αλλά το διαλεκτικώς μαρτυρούμενο ρήμα *κοιτάζω* με τη ήδη αρχαία σημασία ‘έχω φωλιά, πάω για ύπνο’ (LS: λ. *κοιτάζω*), καθώς και με την ήδη μεσαιωνική σημασία ‘πλαγιάζω ερωτικά’ (Κριαράς 1968-: λ. *κοιτάζω* B 1β).

4 Συμπεράσματα

Από την ετυμολογική πραγμάτευση των παραπάνω λέξεων του κοινού νεοελληνικού λεξιλογίου επιβεβαιώνεται η πάγια θέση μας ότι η ετυμολογική έρευνα προϋποθέτει:

α) συνολική θεώρηση κάθε λέξης και αξιοποίηση της φωνολογικής και μορφολογικής της πολυτυπίας, όπως αυτή παρουσιάζεται διατοπικά και διαχρονικά·

β) ενδελεχή μελέτη πρωτογενών και δευτερογενών πηγών·

γ) αξιοποίηση των δεδομένων που προσφέρουν η διαλεκτολογία και η διαλεκτική λεξικογραφία της Νέας Ελληνικής αλλά και των γειτονικών δανειοδοτριών γλωσσών·

δ) αξιοποίηση της γνώσης του πλέγματος των γλωσσικών επαφών.

Και με αυτή την εργασία μας γίνεται σαφές ότι είναι άλλο πράγμα η λεξικογραφική παρουσίαση της ετυμολογικής πληροφορίας, που καταλαμβάνει συνήθως λίγες σειρές στα συνακτικά άρθρα ενός λεξικού, και άλλο η εργασία του ετυμολόγου. Ο ετυμολόγος, μετά από μακρά περίοδο ενασχόλησης με μια λέξη, ακόμη και με αυτές που θεωρούνται ευετυμολόγητες, καλείται να γράψει για κάθε μία από αυτές μια μικρή πραγματεία ενώνοντας κομμάτι κομμάτι κάθε σχετική πληροφορία. Καλείται με άλλα λόγια να παρουσιάσει ενωμένα, ως άλλος αρχαιολόγος, τα σπασμένα θραύσματα της ετυμολογικής αλυσίδας, δηλαδή τις μορφές και τις σημασίες που συνδέουν μια λέξη με τον ετυμολογικό της πρόγονο.

Βιβλιογραφία

Ανδριώτης, Νικόλαος. 1983³. *Ετυμολογικό λεξικό τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς*. Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ.

Αρχέλαος, Σ[αραντίδης]. 1899. *Ἡ Συνασός*. Αθήναι.

Βεντότης, Γεώργιος. 1790. *Λεξικὸν τρίγλωσσον τῆς ρωμαϊκῆς, γαλλικῆς καὶ ἰταλικῆς διαλέκτου*. Βιέννη.

Boerio, Giuseppe. 1856. *Dizionario del dialetto veneziano. Seconda edizione aumentata e corretta*. Βενετία [α’ έκδ. Βενετία 1829].

Βυζάντιος, Σκαρλάτος. 1835. *Λεξικὸν τῆς καθ’ ἡμᾶς ἑλληνικῆς διαλέκτου μεθρημηνευμένης εἰς τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν καὶ τὸ γαλλικόν*. Αθήναι.

Γεωργακάς, Δημήτριος. 1940. “Ετυμολογικά καὶ σημασιολογικά.” *Λεξικογραφικὸν Δελτίον* 2:123-41.

Ciorănescu, Alejandro. 1958-1966. *Dicționarul etimologic român*. Tenerife: Universidad de la Laguna.

- Cortelazzo, Manlio, και Michele Cortelazzo (επιμ.). 2004. *L'etimologico minore. DELI. Dizionario etimologico della Lingua Italiana*. Milano: Zanichelli.
- DEI = Battisti, Carlo, και Giovanni Alessio. 1950-1957. *Dizionario etimologico italiano*, τ. I-V. Firenze: Barbèra.
- Δημητράκος = *Μέγα Λεξικόν ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης*. Αθήναι: Δημητράκος, 1936-1950 (β' έκδ. Αθήναι: Δομή).
- Διήγ. Αλ. V = *Διήγησις Ἀλεξάνδρου*, χφ. V, Mitsakis K. 1967. *Der byzantinische Alexanderroman*, München.
- ΕΛΝΕΓ = Μπαμπινιώτης, Γεώργιος. 2009. *Ετυμολογικό Λεξικό της Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Ζαλίκουλου, Γρηγόριος. 1823. *Λεξικόν τῆς Γαλλικῆς Γλώσσης*. Paris.
- Ἡπίτης, Αντώνιος. 1908. *Λεξικόν ἑλληνογαλλικόν (καὶ γαλλοελληνικόν) τῆς λαλουμένης ἑλληνικῆς γλώσσης*. Αθήναι.
- Germano, Girolamo. 1622. *Vocabolario Italiano et Greco [...]*. Roma. Στο *Girolamo Germano, Grammaire et vocabulaire du grec vulgaire, publiés d'après l'édition de 1622, par Hubert Pernot*. Fontenay-sous-bois, 1907.
- ΙΛΝΕ = Ἀκαδημία Ἀθηνῶν 1933-. *Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, τῆς τε κοινῶς ὀμιλουμένης καὶ τῶν ιδιωμάτων*, τ. 1-6 (α-διάλεκτος). Αθήνα.
- Ἰμπ. = *Ἰμπέριος καὶ Μαργαρώνα*, Κριαρᾶς Ἐμμανουήλ. 1955. *Βυζαντινὰ ἱπποτικά μυθιστορήματα*. Αθήνα.
- Κατσούδα, Γεωργία. 2012. “Ἡ ετυμολόγηση σε διαλεκτικά γλωσσάρια & λεξικά: παραδείγματα ἀπὸ το κυθηραϊκὸ ἰδίωμα.” Στο *Πρακτικά του 10^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ἑλληνικῆς Γλωσσολογίας (Κομοτηνὴ, 1-4 Σεπτεμβρίου 2011)*, 853-60.
- Κατσούδα, Γεωργία. 2017. “Ἀνάγκη γιὰ πρωτογενὴ ετυμολογικὴ ἔρευνα: παραδείγματα ἀπὸ το λεξιλόγιο ταμποῦ τῆς νέας ἑλληνικῆς.” Στο Χρήστος Τζιτζιλῆς καὶ Γιώργος Παπαναστασίου (επιμ.), *Ἑλληνικὴ Ετυμολογία. Ἑλληνικὴ Γλώσσα-Συγχρονία καὶ Διαχρονία*, 357-71. Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ.
- Κατσούδα, Γεωργία (υπὸ ἑκδ.) “Ἡ συμβολὴ τῆς διαλεκτολογίας καὶ τῆς διαλεκτικῆς λεξικογραφίας στὴ νεοελληνικὴ ετυμολογία: ετυμολογικὲς ἀναθεωρήσεις γιὰ λέξεις τῆς Νεοελληνικῆς Κοινῆς.” Στο *Πρακτικά του 2ου Διεθνούς Συνεδρίου γιὰ τὴν Ετυμολογία τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσας: ἑλληνικὴ καὶ βαλκανικὴ ετυμολογία (2-3 Νοεμβρίου 2018, Τελλόγλειο Ἰδρυμα Τεχνῶν)*. Θεσσαλονίκη.
- Κατσούδα, Γεωργία, καὶ Μαγδαληνὴ Κωνσταντινίδου. 2019. “Ὁψεις τοῦ ἰταλικού/βενετικὸ δανεισμοῦ στὴ Νέα Ἑλληνικὴ.” Στο Χρήστος Τζιτζιλῆς καὶ Γιώργος Παπαναστασίου (επιμ.), *Γλωσσικὲς ἐπαφὲς στὰ Βαλκάνια καὶ στὴ Μ.Ἀσία*, τ. 1, 233-47. Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ.
- Κοροσίδου-Καρρά, Ερμῶνη. 2003. *Τα ρομανικὰ (ἰταλικά-γαλλικά) δάνεια στὸ σύγχρονο ἰδίωμα τῆς Ζακύνθου. Λεξικολογικὲς ἐπισημάνσεις (μορφολογία-σημασιολογία)*. Διδακτορικὴ διατριβή, ΑΠΘ.
- Κριαρᾶς, Ἐμμανουήλ. 1968-. *Λεξικὸ τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς Δημῶδου Γραμματείας (1100- 1669)*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ἑλληνικῆς Γλώσσας.
- Legrand, Émile. 1882. *Nouveau dictionnaire grec moderne français, contenant les termes de la langue parlée et de la langue écrite*. Paris: Garnier.
- Λεξ. Πρωϊας = Γεώργιος Ζευγώλης (ἐπιμ.), 1933. “*Πρωϊας*” *Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης, ὀρθογραφικὸν καὶ ἐρμηνευτικὸν, συνταχθὲν ὑπὸ ἐπιτροπῆς φιλολόγων & ἐπιστημόνων*, 3 τ., Αθήναι: Δημητράκος.
- ΛΝΕΓ = Γεώργιος Μπαμπινιώτης. 2019. *Λεξικὸ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσας*, Πέμπτη ἐκδόση. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

- LS = Henry George Liddell and Robert Scott. 1996. *Greek-English Lexicon (with a revised supplement)* (Ninth edition with Revised Supplement by Stuart Jones and McKenzie). Oxford: Clarendon Press.
- Maidhof, Adam. 1931. *Neugriechische Rückwanderer aus den romanischen Sprachen unter Einschluss des Lateinischen*. Athen: Sakellarios.
- Μανωλέσσου, Ιωάννα. 2012. “Το Ιστορικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής ως ιστορικό λεξικό.” *Λεξικογραφικόν Δελτίον* 26:9-76.
- Μανωλέσσου, Ιωάννα. 2016. “Ο νέος τόμος του Ιστορικού Λεξικού της Νέας Ελληνικής της Ακαδημίας Αθηνών: διαχρονικές προοπτικές.” *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 35:239-49.
- Μανωλέσσου, Ιωάννα, και Γεωργία Κατσούδα. (υπό έκδ.) “Ιστορικό Λεξικό και ετυμολογία.” Στο *Πρακτικά του 2ου Διεθνούς Συνεδρίου για την Ετυμολογία της Ελληνικής Γλώσσας: ελληνική και βαλκανική ετυμολογία (2-3 Νοεμβρίου 2018, Τελλόγλειο Ίδρυμα Τεχνών)*. Θεσσαλονίκη.
- Meninski, Franciscus à Mesgnien. 1680-1687. *Thesaurus linguarum orientalium, Turcicae, Arabicae, Persicae [...]*. Viennae Austriae.
- Newark, Leonard. επιμ. 1999. *Oxford Albanian-English Dictionary*. Oxford: OUP.
- NK = Ακαδημία Αθηνών. *Κανονισμός Συντάξεως του Ιστορικού Λεξικού τῆς Νέας Ελληνικῆς [Λεξικογραφικόν Δελτίον, Παράρτημα 6]*. Αθήνα, 2012.
- Nişanyan, Sevan. 2002-2015. *Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. <http://nisanyansozluk.com>
- Nişanyan, Sevan. 2010⁵. *Sözlerin Soyağacı: Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Everest.
- Παπαδιαμάντης, Αλέξανδρος. 1997-2005². *Άπαντα*, τ. 1-5. Κριτική έκδοση Ν.Δ.Τριανταφυλλόπουλος. Δόμος.
- Παπαδόπουλος, Άνθιμος. 1958-1961. *Ιστορικόν Λεξικόν τῆς Ποντικῆς Διαλέκτου*. Αθήνα: Ἐπιτροπή Ποντιακῶν Μελετῶν.
- Pernot, Hubert. 1907. *Études de linguistique néohellénique. I. Phonétique des parlers de Chio*. Fontenay-sous-bois.
- Pianzola, Bernardino. 1789. *Dizionario, gramatiche e dialoghi per apprendere le lingue italiana, greca-volgare, turca, e varie scienze [...]*. Tomo primo. Edizione seconda [...]. Padova.
- Πολίτης, Νικόλαος. 1899-1902. *Μελέται περί τοῦ βίου καί τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ*. Παροιμίαι, τ. Α΄-Δ΄. Αθήνα [Βιβλιοθήκη Μαρασλή].
- Redhouse, James W. 1890. *Turkish and English Lexicon*. Constantinople: A. H. Boyajian.
- Ronzevalle, Louis. 1912. *Les emprunts turcs dans la langue de Roumélie*. Paris.
- Somavera, Alessio da. 1709. *Θησαυρός τῆς ρωμαίικης καί τῆς φράγκικης γλώσσας*. Παρίσι.
- Steingass, Francis Joseph. 1892. *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. London: W. H. Allen.
- TBKS = Türk Komisyon. 2015. *Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü Türk. Dil Kurumu Yayınları*.
- Tietze, Andreas. 2018. *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati. Altıncı Cilt O-R*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Τζιτζιλής, Χρήστος. 2017. “Εισαγωγή (στην Ελληνική Ετυμολογία).” Στο Χρήστος Τζιτζιλής και Γιώργος Παπαναστασίου (επιμ.), *Ελληνική Ετυμολογία. Ελληνική Γλώσσα-Συγχρονία και Διαχρονία*, 33-83. Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ.

Topalli, Kolec. 2017. *Fjalor etimologjik i gjuhës Shqipe*. Tiranë: Qendra e Studimeve Albanologjike, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë.

ΧΛΝΓ = Ακαδημία Αθηνών. 2014. *Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.